

L'ESTUDI DE LA FISCALITAT BAIXMEDIEVAL A LES COMARQUES TARRAGONINES: BALANÇ HISTORIOGRÀFIC DELS DARRERS 20 ANYS

Dr. Jordi Morelló Baget

IMF-CSIC (Barcelona)

Parlar de fiscalitat, no cal dir-ho, és parlar d'impostos, però no únicament això, com voldria posar de manifest a través d'aquesta dissertació. Com a voltes s'ha dit, l'impost constitueix un element central a totes les societats, essent reflex i a la vegada motor de les transformacions econòmiques, polítiques i socials que han conduït a l'Estat modern. En aquest sentit, la comprensió dels processos iniciats durant la Baixa Edat Mitjana –en el marc de l'anomenada Revolució fiscal– esdevenen fonamentals per entendre evolucions ulteriors.

Des del punt de vista historiogràfic, l'estudi de la fiscalitat ha anat guanyant un pes indiscutible al llarg de les darreres dècades, superant l'estadi de la historiografia més tradicional o erudita, que s'ocupà de l'estudi d'algunes hisendes –reials o locals–, quan encara ni tan sols s'emprava el terme de fiscalitat (ben mirat, aquest mot tampoc es trobava recollit als diccionaris) i quan encara tot quedava subsumit dins del concepte més ampli de finances.

Al llarg del darrer terç del segle XX, s'anà obrint pas l'estudi pròpiament dit de la fiscalitat, sota l'impuls sobretot d'alguns historiadors francesos¹. Durant la dècada de 1980 assistim a una veritable arrencada. Podríem recordar les actes del Col·loqui de Fontevraud, publicades el 1987 –dins la llarga sèrie de volums dedicats a la gènesi de l'estat modern sota la direcció de Jean-Philippe Genet²– fins arribar, per exemple, al Col·loqui celebrat a Bercy-París el 2001 amb el títol *L'impôt dans les villes de l'Occident méditerranéen XIIIe-XIVe siècle* (actes publicades el 2005) i la 39^{ena} Settimana di Studio de Prato del 2007 (actes publicades el 2008), amb aquest altre títol *La fiscalità nell'economia europea, sec.XIII-XVIII*, per només citar algunes fites destacades que fan palès el ressò internacional del tema que ens ocupa.

Aquest interès creixent per la fiscalitat es deu, en bona part, al dinamisme de diferents equips d'investigació, com el que ha estat liderant, des del CSIC de Barcelona, el dr. Manuel Sánchez –ara ja jubilat–, en coordinació, durant un seguit d'anys, amb l'equip francès dirigit per Denis Menjot (universitat de Lyon II), en contacte permanent amb professors universitaris i grups configurats en algunes universitats, com els d'Antoni Furió des de València i Pau Cateura des de Mallorca.

¹ Una fita en aquest sentit seria el llibre, a manera de manual, publicat el 1971, titulat *Finance et fiscalité au Bas Moyen Age*, de Jean Favier.

² Cf. J.-Ph. Genet et M. le Mene (eds.), *Genèse de l'État moderne: prélevement et redistribution: actes du colloque de fontevraud 1984*, Paris, CNRS, 1987.

Aquest dinamisme i efervescència també ha donat peu a la creació de grups força més amplis, com la xarxa Arca Communis, que aplega medievalistes i modernistes estudiosos de la fiscalitat hispana³.

Tots aquests grups i xarxes han afavorit, sovint de resultes de la celebració de diferents congressos, taules rodones i seminaris, la publicació de nombroses obres col·lectives dedicades a la fiscalitat des de diferents angles o prismes, per a diferents èpoques i àmbits territorials. Per no estendre'm més, considero adient remetre'm a l'article de M.A. Ladero titulat "Lo antiguo y lo nuevo de la investigación sobre fiscalidad y poder político en la Baja Edad Media hispánica", dins la XLI Semana de Estudios Medievales de Estella (2015), on es fa un repàs bibliogràfic de tot el que s'ha fet a nivell peninsular pel que fa als diferents territoris (Navarra, Corona d'Aragó i Castella).

La fiscalitat pot ser estudiada, no sols des d'una perspectiva històrica, sinó també de forma interdisciplinària i comparada. Molts sociòlegs, economistes, juristes i politòlegs recorren a la comparació històrica per reflexionar sobre alguns dels grans problemes que afecten la societat actual. En els darrers anys, tot això s'emmarca en l'estudi, des d'una perspectiva de molt llarga durada, dels anomenats "estats fiscals", una nova línia iniciada amb l'impuls de Richard Bonney i seguint per altres contribucions més recents, com la de Yun-Casalilla, en aquest cas tenint per objecte identificar diferents tipus d'estats en funció dels seus règims fiscals⁴.

Evidentment, tot això passa per l'estudi de les finances públiques i dels diferents sistemes fiscals que es van anar creant al llarg de la Baixa Edat Mitjana; posats en aquest punt, cal fer distinció entre una fiscalitat implementada per la pròpia monarquia, l'exponent més evident de la qual es palesa a través de les demandes de coronatge i maridatge –en aquests casos, es pot parlar d'una fiscalitat pròpiament reial–, i una d'Estat, que escapà al control de la monarquia, en tant que passà a ser administrada pels estaments (a Catalunya: la del General, i els seus equivalents en els restants territoris de la Confederació: la Generalitat valenciana i la Diputació del General d'Aragó); l'expansió d'aquestes dues fiscalitats influí, al seu torn, en el desenvolupament de la fiscalitat d'àmbit municipal. Això no invalida, crec jo, de poder parlar de fiscalitats en altres àmbits, com el senyorial o l'eclesiàstic.

En el cas de l'Església, cal destacar el desenvolupament, a l'època avinyonesa, d'un sistema fiscal *sui generis*, sustentat a partir, principalment, de la percepció d'una sèrie d'impostos que gravaven els beneficis dels clergues, com les annates (en aquest

³ <http://www.arcacomunis.uma.es/>

⁴ Cf. R. Bonney (ed.), *The Rise of the Fiscal State in Europe, c.1200-1815*, Oxford University, 1999; B. Yun-Casalilla, P.K. O'Brien, F. Comin (eds.), *The Rise of Fiscal States: a global history, 1500-1914*, Cambridge University, 2012. Inspirat, igualment, per la nova història fiscal: A. Monson; W. Scheidel (eds.), *Fiscal regimes and the political economy of premodern states*, Cambridge University, 2015.

sentit, pot rebre el nom de fiscalitat beneficjal). Es dóna el cas, per altra banda, que algunes exaccions papals, com les dècimes, igualment exponents d'aquesta fiscalitat beneficjal (a no confondre amb els delmes), acostumaren a ser traspassades a favor dels governants laics. A voltes s'ha apuntat la hipòtesi (J. Verger) de què la forma d'organització de les finances i la fiscalitat papals haurien pogut servir de model per a les monarquies coetànies. Sens dubte, tots els sistemes fiscals creats en aquesta època van poder desenvolupar-se sota influències recíproques, en una o altra direcció.

Més en general, es tracta de fiscalitats sorgides de l'evolució del món feudal-senyorial. Parlem d'una fiscalitat pública que s'anà consolidant de resultes també d'una creixent delimitació de la cosa pública i del concepte de sobirania, el qual, com ens recorda Pietro Costa, es desenvolupà molt connectat amb la idea d'Estat⁵.

Més enllà d'això, l'expansió de la fiscalitat es connecta amb l'aparició de l'impost, si bé allò que és cada cosa no sempre està prou clar a l'època de referència. A nivell teòric, es donen tres conceptes a priori diferents, com són renda – tribut – impost. Segons la categorització que en fa Ch. Wickham, els tributs serien simples pagaments, irregulars en incidència i freqüència, i determinats per les relacions de força militar; en canvi, els impostos són recursos extrets pels governants sobre els seus súbdits mitjançant l'aplicació de criteris més o menys sistemàtics, com seria l'avaluació de la riquesa contributiva i la configuració, doncs, de bases imposables. Segons el mateix autor, restarien al marge les rendes de la terra, cosa que ens remetria al concepte de "renda feudal", dins el qual no sols s'hi poden encabir les rendes agràries⁶. En tot cas, no és fàcil de fer una classificació del que és cada cosa; així, per exemple, el delme serà considerat com a renda o com a impost segons les preferències de cada autor (naturalment, els estudiosos de la renda feudal no dubten a assimilar-lo com un tipus de renda⁷); en tot cas, hom pot referir-se tant al delme eclesiàstic⁸ com al senyorial –o, més concretament, al delme castlà–, la qual cosa no està renyit amb l'aparició, més avançat el temps, del delme municipal, o, millor dir, del redelme.

Ben mirat, cal tenir en compte tot el que rodeja al fet fiscal: importa saber en cada cas qui imposa –en virtut de què (motiu, justificació o finalitat) i a través de quin

⁵ Cf. P. Costa, «La soberanía en la cultura político-jurídica medieval: imágenes y teorías», *Res publica*, 17 (2007), pp. 33-34.

⁶ Certament, no tot es pot reduir a la renda de la terra, com són els anomenats agrers (de caràcter proporcional) i altres rendes parcials o fixes (censos emfitèutics), sinó també les rendes en treball (corvees) i encara els drets cobrats sobre l'ús dels monopolis senyorials (fornatges, moltures, lloçols), entre altres possibles fonts de renda senyorial.

⁷ Parlant, més concretament, de tres tipus ideals de recursos usats pels estats; cf. S. Carocci-Simone M. Collavini, «The Costs of States. Politics and Exactions in the Christian West (Sixth to Fifteenth Centuries)», in J. Hudson, A. Rodríguez (eds.), *Diverging Paths? The Shapes of Power and Institutions in Medieval Christendom and Islam*, Leiden, Brill, 2014, p. 128.

⁸ Es pot parlar del delme d'origen eclesiàstic com a impost fonamentat en els textos bíblics; podeu veure D. Ancelet-Netter, *La Dette, la dîme et le denier: une analyse sémantique du vocabulaire économique et financier au Moyen Âge*, Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2010.

canal ho feia: directament (bilateralment) o bé via assemblees de corts i parlaments, ja fos interpel·lant els tres braços o només el braç reial/ciudadà; per altra banda, importa saber bé qui havia de fer la prestació: els subjectes o col·lectius afectats pel fet impositiu; finalment, cal veure de quina manera s'havia de dur a terme la percepció, mitjançant l'opció per una o altra modalitat d'exacció fiscal.

Així mateix, ens trobem davant un vocabulari molt ric i divers, que ens porta a delimitar diferents zones lingüísticoculturals. Pel que fa a la Corona d'Aragó, la nomenclatura fiscal de Catalunya, València i Mallorca és força similar; només es manté apart el regne d'Aragó, on la influència castellana és més que evident. També cal tenir present els mots polisèmics –amb diferent significat segons el context en què s'utilitzen– o de significat canviant segons l'època. Parlem de realitats sotmeses a permanents canvis o evolucions, sobretot quan es tracta d'etapes de transició o de naixement de noves realitats.

Pel que fa al període medieval, centrant-nos ja en l'àmbit municipal, una de les tesis esgrimides en els darrers temps és que la fiscalitat esdevingué motor primordial del naixement del municipi; així ho ha postulat Max Turull en diversos treballs seus, com també Pere Orti pel que fa als orígens del Consell barceloní. En paraules del mateix M. Turull: *“no podem tractar la hisenda i la fiscalitat d'un municipi com una més de les atribucions del naixent consell, sinó que (...) aquest consell naixeria per a organitzar amb més eficàcia la recaptació de tributs entre els membres de la universitat”*, és a dir, va ser *“aquest sistema tributari, no tan sols el gran motor que va impulsar la consolidació del consell, sinó que en certa mesura va ser el factor determinant del “naixement” d'aquest òrgan de gestió i de govern municipals”*.⁹

Seguint en aquest mateix pla, podem parlar de successives etapes cronològiques:

► 1a etapa (finals s.XII-s.XIII): és l'època del naixement de la fiscalitat. Durant aquest període es comencen a documentar els primers impostos per pagar determinats tributs com la quèstia –en l'àmbit del reialenc o d'altres senyories– o per fer front a despeses de tipus comunitari (reparació de ponts, camins...). Durant aquest període, es constata una necessitat creixent d'organitzar-se per part de les diferents comunitats, sobretot de les pertanyents a la jurisdicció reial, tot això en estreta correlació amb el procés que desembocà en el naixement del propi municipi.

⁹ Així mateix, podeu veure M. Turull Rubinat, «Nuevas hipótesis sobre los orígenes de los consejos municipales: algunas reflexiones», in Ídem, *El gobierno de la ciudad medieval. Administración y finanzas en las ciudades medievales catalanas*, Barcelona, IMF-CSIC, 2009, pp. 29-41.

► 2a etapa (segle XIV, principis del XV), en el marc de la crisi baixmedieval. És el moment de màxima efervescència fiscal, a causa del notable increment de les demandes de la monarquia. Aquesta època portà a la cristal·lització/consolidació del sistema fiscal municipal mitjançant la regularització de determinats impostos i a la plena configuració de les finances municipals; les tresoreries municipals (clavaries) van passar a funcionar de forma permanent; no endebades, és en aquesta època quan apareix una comptabilitat municipal pròpiament dita (allà on s'han conservat, les sèries s'inicien al segle XIV). Parlem d'unes finances cada cop més orientades a la satisfacció del deute que es va anar creant durant els anys de més forta pressió fiscal –dècades centrals del s.XIV– mitjançant el recurs massiu a la venda de violaris i censals morts (crèdit a llarg termini).

Com diu P. Verdés, les incessants demandes reials i/o senyorials i el consegüent endeutament censal contribuïren decisivament a la configuració institucional del municipi i, per tant, al reforçament de la consciència col·lectiva de la *universitas*.¹⁰

De fet, i com s'està plantejant darrerament, el segle XIV s'ha de veure com a culminació del llarg procés que portà a la definitiva consolidació del municipi, coincidint amb la consolidació, però, d'altres institucions del país, com la mateixa Generalitat (o, pel que a les nostres contrades, la Comuna del Camp).

► 3a etapa (segle XV). El procés descrit donà com a resultat una configuració de les finances municipals en funció del binomi imposicions-censals, ja que una bona part de la recaptació dels impostos, sobretot els indirectes, passà a sustentar el pagament de les pensions de censals o anualitats –esdevingut principal capítol ordinari de la despesa municipal–. L'amortització del deute censal i/o el sanejament de les finances municipals es convertí en el principal cavall de batalla amb el qual van haver de lidiar els regidors municipals, ja fos a partir de la imposició de recàrrecs fiscals o del recurs a d'altres expedients fiscals o extrafiscals, com ara els crediticis. Com ja he dit, aquest era un deute generat sobretot per l'emissió de censals morts –deute a llarg termini–, que s'imposà de manera gairebé absoluta sobre altres modalitats, com els préstecs a curt termini i a més alt interès.

També cal recordar que alguns municipis no van poder suportar la pressió fiscal i van acabar fent fallida –com Valls, a principis del segle XV, o Tarragona, el 1462, per citar els casos més propers–, cosa que propicià l'intervencionisme dels creditors damunt les finances d'aquests municipis i la implementació d'una sèrie de mesures per intentar redreçar la situació (aquests redreços havien d'esdevenir cíclics

¹⁰ Cf. P. Verdés Pijuan, «La ciudad en el espejo: hacienda municipal e identidad urbana en la Cataluña bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 16 (2009-2010), pp. 157-193.

en la història d'alguns municipis, ja que el problema originat mai no va poder ser solucionat de manera prou satisfactòria).

En tot cas, el municipi del quatrecentès prefigura el que ja havia de ser en els segles posteriors, amb un organització administrativa cada cop més burocràtica i ampliada. De fet, dins del mateix marc municipal assistim a la regularització d'algunes administracions, com les corresponents a les botigues de blat (pallols)¹¹. Així mateix, cal tenir present que el sistema fiscal nascut a la Baixa Edat Mitjana es mantingué vigent, amb més o menys variacions, fins al segle XVIII (pròpiament, fins a l'aplicació del decret de Nova Planta).

Tot seguit passo a indicar diferents vessants que pot tenir l'estudi de la fiscalitat municipal:

► Vessant normativa: a partir del que apareix regulat a les ordinacions municipals i als capítols dels diferents impostos: per exemple, tocant a la forma de confecció dels padrons de riquesa, criteris de taxació, tarifes establertes, imposició de multes...;

► Vessant tecnicocomptable: com deia Denis Menjot, la fiscalitat no és només una qüestió de tècniques més o menys complexes; el seu grau de complexitat és reflex de la realitat econòmica, social i política del moment, i alhora incidia damunt d'aquella realitat¹². En tot cas, un primer pas ineludible és saber diferenciar les diferents tipologies impositives que ens podem trobar a la documentació, en funció de la nomenclatura utilitzada per a cada tipus d'exacció i llur possible classificació, d'acord amb la clàssica distinció entre impostos directes-indirectes [vegeu esquema annex] o bé en funció d'altres paràmetres (impostos sobre el capital i la renda vs. impostos sobre la despesa).

► Vessant socioeconòmica: partint de l'anàlisi dels llistats de contribuents i declarants de béns, podem realitzar estudis demogràfics i esbrinar tot allò que té a veure amb la forma de distribució de les càrregues fiscals en funció dels nivells de riquesa patrimonial (en aplicació de taxes proporcionals), valorant cada impost pel seu caràcter més o menys regressiu, i l'abast, així mateix, de l'exempció fiscal, en aquest cas mitjançant l'estudi dels grups exempts o privilegiats.

¹¹ Com a institucions dedicades a l'adquisició i distribució de cereal entre la població local sota el paraigües municipal; vegeu-ne una síntesi a J. Morelló, «Agli albori dell'istituzionalizzazione del microcredito sui cereali: l'insediamento delle Arcas di misericordia e dei pósitos municipali nel Basso Medioevo ispanico», in I. Checcoli (ed.), *I Monti frumentari e le forme di credito non monetarie fra Medioevo ed Età Contemporanea*, Bologna, il Mulino, 2015, pp. 391-425.

¹² Cf. D. Menjot, «Présentation», in D. Menjot, M. Sánchez (eds.), *La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen)*. 2: *Les systèmes fiscaux*, Toulouse, Privat, 1999, p. 8.

Per altra banda, també cal tenir en compte la forma de gestió de cada impost davant els dos procediments següents: mitjançant recaptació directa –o sigui, a través de col·lidors nomenats pel propi municipi–, o bé mitjançant l’arrendament o subhasta a favor del millor postor, tal com sol quedar més reflectit a les fonts; a partir d’aquí es pot fer un seguiment a nivell diacrònic/evolutiu dels rendiments obtinguts de cada tipus d’impost i del grau d’incardinació dins el sistema financer estudiat, entre ingressos fiscals i no fiscals.

Afegim-hi, per altra banda, l’estudi de les polítiques i estratègies fiscals endegades en cada àmbit; conflictes generats al voltant del fet impositiu (de vegades fins i tot l’oposició a la implementació d’un determinat impost pogué portar a l’esclat d’autèntiques revoltes populars) i la valoració de fenòmens convergents: amb l’augment de la pressió fiscal, augment també de la conflictivitat social; tot això a banda dels problemes generats per la morositat i la insolvència fiscal, i de la consegüent implementació de mesures repressives diverses, incloent-hi la confiscació de béns dels morosos.

La fiscalitat ateny, doncs, molts altres camps, inclòs el camp de la cultura i el pensament ideològic. A propòsit d’això, hom pot sondejar els punt de vista dels pensadors de l’època, com el menoret franciscà Francesc Eiximenis: l’estudi de la seva obra, en especial *El Dotzè del Crestià*, conté molts aspectes interessants sobre la manera de concebre la fiscalitat a la seva època de finals del segle XIV, com bé ha posat de manifest Pere Verdés en diversos treballs.

En suma, volem deixar clara la idea que la fiscalitat transcendeix l’estudi merament tècnic, si es vol més formal i descriptiu, dels impostos. Parlar de fiscalitat és parlar d’impostos, però també implica sospesar la seva incidència damunt la població, l’economia i la societat d’una època en concret, raó per la qual també pot servir per radiografiar-ne alguns dels seus trets bàsics.

Hi ha qui li interessa el tema *per se*; altres s’hi acosten des d’altres àmbits d’interès o pel simple fet de començar a treballar fonts de tipus fiscal; cal anar amb compte, però, amb la utilització acrítica d’aquestes fonts, ja que, si no es coneixen bé els ressorts i mecanismes de funcionament de la fiscalitat, es corre el risc d’extreure’n resultats o conclusions esbiaixades.

A Catalunya, l’estudi de la fiscalitat medieval ha esdevingut una de les principals línies de recerca actuals gràcies a la labor realitzada pel grup promogut pel dr. Manuel Sánchez des del CSIC de Barcelona. Aquest Grup s’ha beneficiat d’una sèrie de Projectes de recerca del Ministerio, i conforma, des de fa temps, un Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat. També cal ressaltar els nombrosos intercanvis realitzats des de l’esmentat centre barceloní amb altres grups internacionals i

espanyols (Arca Communis), on conflueixen historiadors medievalistes com també modernistes, pertanyents a diversos centres universitaris o de recerca.

En el meu cas, vaig estar vinculat al grup primigeni, que es va anar ampliant progressivament amb les noves fornades de joves investigadors, que han estat elaborant les seves tesis doctorals. Així com Manuel Sánchez s'ha dedicat sobretot a l'estudi de la fiscalitat reial i d'Estat (al respecte, recordem el llibret publicat el 1995 per l'editorial Eumo de Vic *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, que tingué gran difusió entre el públic universitari)¹³, els altres integrants de l'equip hem estat treballant sobretot l'àmbit municipal, cadascun centrat en determinades localitats o comarques: Pere Ortí, pel que fa a Barcelona i Sant Feliu de Guíxols; Pere Verdés, respecte de Cervera; en el meu cas, no sols he fet recerca en l'àmbit del Camp de Tarragona, sinó també en l'àmbit de Mallorca i Eivissa –durant la meva estada a la Universitat de les Illes Balears–, i encara pel que fa a la baronia de la Llacuna –senyoriu dels Cervelló–, en aquest cas arran de l'obtenció d'una beca de la Fundació Noguera.

Cal afegir-hi els àmbits incorporats pels nous membres de l'equip, alguns ja doctorats com Vicent Baydal, que estudia els orígens del parlamentarisme –o el naixement de la Generalitat valenciana– i la fiscalitat reial al regne de València als segles XIII-XIV (tesi presentada el 2011) o Albert Reixach, estudiós de les elits locals i la fiscalitat municipal a Girona (tesi presentada el 2015), o encara Esther Tello, estudiosa de la contribució de l'Església a la Corona d'Aragó a l'època de Pere el Cerimoniós (tesi presentada el 2017).

Centrant-me més específicament en les comarques tarragonines, no puc defugir d'exposar part de la meva pròpia trajectòria com a investigador de la fiscalitat.

La meva recerca en aquest camp s'inicià a principis dels 90 del segle passat. Al llarg d'aquesta dècada, vaig escometre l'elaboració de la meva tesi doctoral (llegida el 1998) i en part publicada el 2001. L'objectiu de la meva tesi fou l'estudi de la fiscalitat i les finances de Reus i Valls als segles XIV i XV, tenint com a rerefons la història del Camp de Tarragona i les diferents obres de referència ineludible (Josep Blanch, Emili Morera, Eufemià Fort...), a banda dels treballs de Josep M. Recasens, Francesc Cortiella i Ezequiel Gort, entre d'altres. D'entrada, però, hi havia molt de terreny per explorar atenent a tota la documentació que podia ser consultada.

La meva recerca es va nodrir de la consulta tant dels registres de Cancelleria i d'altres sèries de l'Arxiu de la Corona d'Aragó com de diversos fonts documentals dels arxius tarragonins (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Arxiu Històric Provincial de Tarragona) i els locals de Reus i Valls, mitjançant la consulta, en aquest

¹³ Hom trobarà recollida la seva extensíssima producció en el llibre d'homenatge que aviat sortirà a la llum publicat pel CSIC de Barcelona.

cas, dels respectius fons de pergamins, protocols notarial, clavaries (comptes municipals), estimes-talles, ordinacions, Actes del Consell, etc. També vaig consultar el fons de pergamins de la Comuna del Camp, que es troba custodiat a la Selva.

Arribats a aquest punt, em permeto de fer una apreciació arxivística: sens dubte, els fons documentals de Reus i Valls, juntament amb el de la Selva, són els més rics de la comarca (parlo únicament del període medieval), per bé que presenten un potencial d'explotació diferent: en el cas de Reus, destaca la gran riquesa del seu fons notarial, on s'hi veu reflectida una bona part de l'activitat municipal, sobretot al segle XIV, quan hi ha més mancança de les fonts emanades del propi municipi; en canvi, en el cas de Valls, sobresurt la producció de documentació pròpiament municipal (recordem la conservació, per exemple, d'un primer compendi d'ordinacions situades a cavall dels segles XIII i XIV); no endebades, es correspon amb un municipi un xic més desenvolupat.

La tesi constava d'un primer bloc dedicat a la fiscalitat i un segon dedicat a les finances. En primer lloc, vaig fer un seguiment exhaustiu de totes les demandes realitzades per la monarquia amb afectació sobre les poblacions del Camp de Tarragona al llarg del període en qüestió; en segon lloc, vaig estudiar el procés de cristallització del sistema fiscal en els casos, ja indicats, de Reus i de Valls; seguit, en tercer lloc, per l'estudi de les respectives finances sobre la base principal dels llibres de clavaria conservats a una i altra localitat. En aquest apartat, va ser especialment rellevant l'estudi del processos d'endeutament d'aquells dos municipis a causa de la pressió fiscal suportada a instàncies de les demandes reials o per altres motius col·laterals (muralles, abastament, amortització del propi deute, etc.).

El nucli principal de la tesi és veure com, al llarg del segle XIV, arran de la intensificació de les demandes del rei, aquests municipis creen un sistema fiscal propi i cada vegada més autònom, sistema fonamentat bàsicament en la recaptació de les impositcions –impostos esdevinguts regulars–, combinat o complementat amb la tradicional col·lecta de talles de caràcter diferenciat i la implantació, més cap a finals de la centúria, dels onzens (o altres drets afins) com a recurs més extraordinari, utilitzats sobretot per sufragar l'amortització del deute acumulat. En suma, parlem de la creació, en el si d'aquestes viles, d'un sistema fiscal força divers –més que no pas a les ciutats, on es tendí a prioritzar per damunt de tot l'impost indirecte–, a partir de la regularització de les impositcions –ja plenament municipalitzades al segle XV– i del recurs continuat als impostos de tipus directe per fer front a les despeses més extraordinàries de la segona meitat del segle XIV (a Valls, mitjançant la implementació de talles ordinàries), no així pel que fa a l'època ulterior (s.XV), quan el recurs a la talla esdevingué més esporàdic, tant a Reus com a Valls, mentre que els onzens quedaren transformats en un impost híbrid (els anomenats milenars), destinats, igualment, a l'amortització del deute públic. Per damunt de tot, calgué incidir, i molt, en la problemàtica derivada del deute públic i les conseqüències que tingué, a un i

altre municipi, l'endeutament desmesurat, esdevingut un problema financer de primer ordre, sobretot a Valls, on, com ja he dit, s'arribà a una suspensió de pagaments.

La meva tesi doctoral va suposar un dels primers fruits obtinguts de la línia endegada al CSIC pel grup de fiscalitat. A banda de la tesi i del llibre resultant, vaig poder publicar diferents articles en fòrums internacionals, de resultes dels successius seminaris promoguts pel mateix Manuel Sánchez juntament amb Denis Menjot (com ara els articles inclosos dins la sèrie *La fiscalité des villes au Moyen Âge*, d'Éditions Privat), tot això combinat amb articles publicats en algunes revistes locals, com *Historia et documenta* de l'Arxiu de Valls, on vaig abordar diferents qüestions, com ara el procés del rescat del bovatge al Camp de Tarragona, així com l'anàlisi de les estimes-talla de Valls de 1378, entre altres temes. D'aquests anys també voldria destacar alguns treballs girant al voltant de l'expansió de l'impost de l'onzè a Catalunya (i, més particularment, al Camp de Tarragona) durant la Baixa Edat Mitjana.

Vingué després l'ampliació de la recerca a les finances municipals de Reus al segle XVI, de resultes de la beca J.Mª Prous i Vila, obtinguda el 1999. A través d'aquest nou treball, publicat per l'Associació d'Estudis Reusencs el 2003, vaig voler endinsar-me en el període comprès entre finals del segle XV i les darreries del cincents, mitjançant, igualment, un estudi de la fiscalitat i les finances. Un dels principals reptes va ser el fet d'haver-ne d'enfrontar a sèries documentals de nova factura. En especial, hauria de referir-me als anomenats Llibres Majors, que constitueixen veritables compendis de la comptabilitat municipal adaptada a la fórmula "mercantilista" del dèbit/crèdit i on es recullen administracions diverses, a banda de les clavaries. En aquell moment, vaig tractar de valorar les continuïtats i transformacions operades al llarg d'aquesta altra etapa. Encara avui en dia no hi ha gaires treballs sobre finances municipals a l'Alta Edat Moderna per a àmbit català¹⁴. Així mateix, en el treball monogràfic endegat juntament amb Daniel Piñol sobre la lluita per l'aigua a Reus, vaig abordar el tema de la gestió dels recursos hídrics en el marc de les finances locals i al llarg dels dos períodes dels quals vaig ocupar-me: Edat Mitjana i segles XVI-XVIII¹⁵.

En els darrers anys, malgrat haver encetat un altre àmbit d'estudi, no he deixat del tot oblidat l'àmbit camptarragoní. En particular, he seguit indagant en les següents qüestions:

¹⁴ Amb tot, no voldria passar per alt el treball realitzat per J.Mª Recasens sobre el municipi tarragoní dels segles XVI-XVII (llibre publicat per Arola el 1998), en part focalitzat en qüestions vinculades al funcionament de la hisenda local.

¹⁵ Cf. J. Morelló Baget, D. Piñol Alabart, *La lluita per l'aigua a Reus: Abastament, gestió i conflictes, des dels orígens fins a principis del segle XX*, Lleida, Pagès, 2006.

a/ l'estudi de les obres de fortificació del segle XIV, amb especial incidència en la fiscalitat originada a propòsit d'aquestes obres i les fonts de finançament que van ser utilitzades per costejar-les¹⁶.

És un fet que l'estudi de les muralles ha estat un tema especialment d'interès dels arqueòlegs (i, per extensió, dels arquitectes i estudiosos del patrimoni), i que la vessant documentalista relacionada amb les qüestions fiscals o de finançament que ajuden a explicar també l'envergadura d'aquestes obres no han estat en el seu punt de mira sinó de forma més aviat tangencial i de vegades poc clarificadora. En el meu cas, m'he ocupat dels casos de Reus i Tarragona, amb referències, però, a d'altres poblacions del Camp. El treball que vaig publicar al Butlletí arqueològic del 2011 inclou una anàlisi dels contribuents a la Passada del Mur de 1428, conjuntament amb una relació de tots els contribuents classificats per grups en funció de les diferents quotes adjudicades¹⁷.

Dins aquest apartat, podria mencionar un capítol del meu llibre sobre Reus al segle XVI, en tant que vaig abordar el tema del finançament de la Prioral de Sant Pere i l'estudi dels consegüents recursos fiscals mobilitzats pel municipi reusenc per fer-hi front;

b/ la fiscalitat en el si de les aljames tarragonines (article publicat a la revista *Sefarad*, 71:2, 2011), on es tracta l'evolució de la pressió fiscal damunt les comunitats jueves del Camp de Tarragona, a partir de les contribucions reclamades per la monarquia durant els segles XIII-XIV, fins a les noves demandes de coronatge i maridatge del segle XV, fins a la vigília de l'expulsió. Per cert, en aquest article vaig donar a conèixer el text dels capítols de cises més antigues que es coneixen del Camp de Tarragona;

c/ la fiscalitat en el si de la Comuna del Camp. Més enllà de la popular monografia d'Eufemià Fort i Cogul, i de les aportacions realitzades per altres historiadors com E. Gort –qui ja apuntà la tesi dels orígens fiscals de la institució– i d'altres autors que també hi han volgut dir la seva¹⁸, per la meua part he volgut incidir de manera més especial en les relacions fiscals Ciutat-Camp i amb el paper que es pot

¹⁶ Voldria remetre'm al treball de síntesi publicat de fa poc a la revista Podall: J. Morelló Baget, «Les fortificacions de Tarragona i el Camp (s.XII-XV): castells, viles closes i muralles», *Podall. Publicació de Cultura, Patrimoni i Ciències*, 4 (2016), pp. 470-505 (consulta en línia), on, entre altres qüestions, passo revista a les concessions reials de les imposicions per sufragar les obres de fortificació.

¹⁷ En els darrers temps, l'estudi demogràfic d'aquest registre fiscal ha estat objecte de revisió per part d'Eduard Juncosa sobre la base, això sí, del meu article: E. Juncosa Bonet, *La població de Tarragona: de la crisi baixmedieval a la de l'Antic Règim. Aproximació a la demografia històrica*, Tarragona, Arola, 2016.

¹⁸ Em remeto a sengles conferències pronunciades a l'Arxiu Municipal de Reus els dies, respectivament, 6 d'abril i 4 de maig del 2016 per E. Gort, «El llarg camí cap a la formació de la Comuna del Camp»; i E. Juncosa, «La Comuna del Camp a l'Edat Mitjana: composició i funcionament (segles XIV-XV)».

adjudicar a la fiscalitat en el desenvolupament d'aquest organisme de caràcter intercomunitari, la pretesa singularitat de la qual no és tanta en funció de les formes d'organització documentades en altres territoris¹⁹.

D'ençà aleshores, no s'ha fet gaire més recerca nova especialment incidint en els temes de fiscalitat, si deixem de banda un treball –inèdit– de Rosario Moya²⁰. L'única gran novetat destacable ha estat la tesi que va presentar Eduard Juncosa el 2013 –sota la direcció de M.A. Ladero i Mercè Aventín– i el consegüent llibre publicat pel CSIC de Barcelona (dins la col·lecció de l'Anuario de Estudios Medievales, núm. 74). L'estudi de Juncosa suposa una aportació de pes i un notable pas endavant respecte del que hi havia fet sobre història medieval de Tarragona, fins aleshores pràcticament circumscrita a les monografies de Josep M. Recasens i Francesc Cortiella²¹, a banda de les aportacions realitzades per la professora de la URV Maria Bonet²². A grans trets, el seu estudi es centra fonamentalment en les relacions Monarquia-Església tarragonina –i en el consegüent conflicte jurisdiccional– així com en les dinàmiques internes del govern municipal de Tarragona²³.

En els darrers anys, i arran de la meua contractació al CSIC de Barcelona com a investigador Ramón y Cajal, vaig encetar una nova línia d'investigació, com és l'estudi de les relacions fiscals Església-Monarquia, la gestió i recaptació de les dècimes i subsidis eclesiàstics, i l'estudi, així mateix, del *modus operandi* de l'anomenada col·lectoria d'Aragó, sucursal de la Cambra Apostòlica. Això m'ha apartat un xic de l'àmbit camptarragoní, encara que no del tot, per tal com també he pogut incidir en alguns aspectes concernents al bisbat de Tarragona. Més en concret, voldria destacar el meu treball centrat en les conseqüències que tingué la famosa venda de la jurisdicció reial de 1391, en relació, si més no, amb els processos d'endeutament d'alguns municipis del Camp de Tarragona, processos induïts per la mitra que optà per carregar una bona part del cost de l'operació damunt els seus

¹⁹ Cf. J. Morelló Baget, «La Comuna del Camp de Tarragona: un model (singular?) d'associacionisme intercomunitari», *Butlletí Arqueològic*, V, 36-37 (2014-2015), pp. 199-247.

²⁰ Cf. R. Moya Guerrero, *La fiscalitat durant la campanya de Sardenya al Camp de Tarragona (1320-1326). Estudi comparatiu d'Alcover, Reus, la Selva del Camp i Valls*, tesi de llicenciatura (dir. A. Riera), Univ. de Barcelona, 1995. De la mateixa autora, es pot tenir en compte aquest altre treball: *El mercat de la terra a la Selva del Camp (1300-1319)*, treball de doctorat (tutora: M. Aventín), Univ. de Barcelona, 2005.

²¹ Amb tot, no podem deixar caure en l'oblit l'obra d'aquests historiadors, en la mesura que també van prestar un especial interès als aspectes fiscals i financers del municipi tarragoní.

²² Cf. M. Bonet Donato, *Aproximació a la societat i economia de Tarragona a la plena Edat Mitjana*, Diputació de Tarragona, 1996. A tall de síntesi, vegeu M. Bonet Donato, A. Isla Frez, *Tarragona medieval, capital eclesiàstica i del Camp*, vol. II (dins la *Història de Tarragona* coordinada per M. Duch), Lleida, 2011.

²³ Cf. E. Juncosa Bonet, *Estructura y dinámicas de poder en el señorío de Tarragona. Creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, Barcelona, IMF-CSIC, 2015. El tema de la gestió de la hisenda municipal s'inclou dins el capítol de les atribucions del Consell (pp. 191-202), talment com un aspecte més de les atribucions conferides a la institució.

vassalls²⁴. Un dels meus darrers treballs inserits dins d'aquesta línia tracta sobre la gestió de les talles establertes als concilis de Tarragona en defensa de la “llibertat eclesiàstica” a l'època de Pere el Cerimoniós –en el marc del conflicte de les temporalitats– (aquest treball apareixerà al llibre d'homenatge al dr. M. Sánchez, actualment en premsa).

A l'últim, voldria referir-me a la represa d'una línia que he estat seguint en diferents moments, com és l'estudi dels llibres d'estimes. Justament, en el meu primer treball de recerca, iniciat a Reus, vaig dur a terme el buidatge íntegre del registre de les estimes de Reus de 1445 de cara a realitzar-ne una anàlisi exhaustiva, com així vaig fer a la consegüent tesi de llicenciatura. Posteriorment, vaig anar ampliant aquesta línia amb l'exploració d'altres llibres d'estimes conservats a l'arxiu de Reus, així com en altres arxius de la comarca i de més enllà, seguint per l'estudi de les estimes-talla de Valls de 1378, fins a la col·laboració realitzada amb Max Turull en un treball de síntesi sobre les estimes a Catalunya²⁵. Un dels propers objectius, en elaboració conjunta amb el dr. P. Verdés i altres investigadors catalans, és presentar un nou treball focalitzat en l'estudi de la riquesa des del prisma de la fiscalitat, de nou pivotant sobre l'explotació d'aquesta font fiscal. La proposta en qüestió es titula *L'estudi de la desigualtat a la llum de les fonts fiscals. El cas de Catalunya (s.XIII-XIX)* i consistirà a veure, a partir de l'excepcional documentació fiscal conservada a Catalunya per a època medieval i moderna, com va ser valorada la riquesa dels contribuents a efectes fiscals i en funció de diversos paràmetres tributaris. L'objectiu final és proposar un mètode d'anàlisi de la documentació generada per l'impost directe municipal, de cara a l'estudi de la desigualtat a les societats preindustrials.

Acabo la dissertació aquí, esperant que hagi servit per destacar la importància que té l'estudi de la fiscalitat en el context de la historiografia actual i, més en particular, en relació amb la recerca duta a terme en l'àmbit camptarragoní. Així mateix, espero que hagi servit, en la mesura del possible, per despertar-ne l'interès, o almenys la curiositat. Certament, una bona manera d'apropar-se al tema és fer el buidatge d'un registre fiscal per mirar de treure'n el màxim profit; així és com vaig començar jo, a partir del transvasament a l'ordinador de tota la informació continguda

²⁴ Cf. J. Morelló Baget, «“Així com de bons vassalls se pertany”. El endeudamiento censal de las villas del Camp de Tarragona al servicio de la Mitra (finales del siglo XIV)», in M. Sánchez Martínez (ed.), *La deuda pública en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, IMF-CSIC, 2009, pp. 259-307.

²⁵ Cf. M. Turull, J. Morelló, «Estructura y tipología de las “estimes-manifests” en Cataluña (siglos XIV-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, 35/1 (2005), pp. 271-326; ídems, *Structure et typologie des “estimes-manifests” en Catalogne (XIVe-XVe siècles)*, in Albert Rigaudière (dir.), *Actes du colloque: De l'estime au cadastre en Europe (XIIIe XVIIIe siècle)*, Paris, Ministère de l'Économie, des Finances et de l'Industrie (Comité pour l'histoire économique et financière de la France), 2006, pp. 383-436.

a les estimes de 1445 a fi d'obtenir una radiografia completa de la riquesa patrimonial reusenca; l'estudi de la fiscalitat municipal va venir després...

APÈNDIX

VOCABULARI DE FISCALITAT MUNICIPAL

► Impost directe: talla/tall - comú [quèstia/quístia] [fogatge]

Talles indiferenciades (capitacions): per caps [focs];

Talles diferenciades: *ad solidum et libram* (a sou i a lliura) / per mans (de 3, 9 o més mans)

Fonts: fogatjaments generals (focs fiscals) i al menut (focs reals) [Làms. 1a-b]; llibres d'estimes – manifestos – valies/vàlues [Làms. 2-4]; llibres de talla (taxació / recaptació) [Làms. 5]; registres híbrids (estimes-talla) [Làms. 6]

Modalitat apart: redelmes; desè, onzè, setzè, vintè, etc. [impostos sobre la renda]

Impost híbrid: milénars (Camp de Tarragona, a partir del s.XV) [Làms. 7]

Fonts: capítols de recaptació/arrendament

► Impost indirecte: cises, imposicions [gabelles] [vectigals] / [arbitris i monopolis]

Fonts: capítols d'imposicions [Làms. 8]; llibres d'arrendament [Làms. 9]

Glossari crític de fiscalitat medieval:

<http://www.1minut.info/glosariofiscalidad.org/wp/>

Là. 1a: Fogatjament al menut dels pobles de la Comuna del Camp (1414)

El document en qüestió pertany al fons de pergamins de la Comuna del Camp i té unes dimensions considerables, ja que mesura 116,5 cm de llarg x 65,5 cm d'ample.

(foto parcial↓)

Làm. 4: Estimes del segle XVI (Reus): 1520

Pau Oriol				
1 ^a Dna la rassa		C	8	8
2 ^a lo noble		200	8	8
3 ^a forner etor gra vi oli des e deures		200	8	8
Tercer				
4 ^a oluar e helyen afey ab lo toner e ab en fano torrea		C	8	8
5 ^a Dna esmia e olides e vlgmar al marer afey ab la rassa de rogals e ab lo toner		20	8	8
6 ^a Dna de pa al rampon afey ab du ram ve ab en fance de busquis		20	8	8
7 ^a Dna vinya e olides a les planes afey ab na quota e ab en pelor		20	8	8
8 ^a Dna de pa ala duera afey ab milmes e ab na benza		10	8	8
9 ^a Dna ort en la vira dlo font afey ab en padrol e ab na rassa		20	8	8
10 ^a Dna de pa al ram de Costen afey ab ten du ram e ab en lozan e unya		7	8	8
11 ^a Dna espinas aqny marer afey ab lo marer ram e ab en marer dffer		20	8	8
12 ^a Dna de pa al vilaz afey ab la rassa de rogals e ab en tuar spuny		C	8	8
13 ^a Dna de pa e vlgmar al ram del dezas afey ab du ram e ab la rassa		C	8	8
14 ^a Dna de pa aqny marer afey ab du en pecc rois e ab en jar olmes		10	8	8
15 ^a Dna de pa al porral de porral afey ab la rassa e ab en pta lopp		10	8	8
16 ^a Dna vinya als pallecs afey ab en ff marca e ab la rassa		C	8	8
17 ^a Dna de pa al ram de Costen afey ab du ram e ab en ff rassa		C	8	8
18 ^a Dna herm rassa de afey ab lo ram e ab lo toner dlo buada		20	8	8
		m 20 18		

Làm. 5: Registre de talla: Passada del mur de Tarragona (1428)

dm gda fany	p. josa ymaginax	_____	} 4 l
	†. d. p. p. m. p. v. l. l. s.	_____	} 11 l
+	Renan d. r.	_____	} 7 l m
	azari	_____	} 7 l
	La mulla dry avuan fea	_____	} 7 l
<p>Al portal d'aphitadors</p>			
+	Jurdony joid trpidor	_____	} 7 l m
	†. d. p. p. d. l. u. s. f. r. u.	_____	} 11 l
	†. d. p. p. r. a. v. a. p. p. s.	_____	} 7 l
	Mudonya mulla dry p. a. n. s. a. n. d. r.	_____	} 7 l
			8 l 4

Làm. 6: Registre híbrid (estimes-talla): estimes de Valls de 1378

(Carrer de la creu)

jo omella				
got	—	clx	A	xl vy A
su	—	xxv	A	
Benx de yans de castell				L A
su	—	xxv	A	
Benx de arnan marci				
La dona de Jac rubert				xx vy A
got su	—	xxl	A	
jo Anxast de dny				x A
got su	—	cc	A	

33

Làm. 7: Impost híbrid (talla-onzè): rebudes dels milenars (Reus-1430)

